

Danske arkitekters virke i Skåne i 1800tallet

– især med henblik på herregårdsbyggeriet

CLAUS M. SMIDT

Baggrund

Idag, hvor relationerne mellem de to broderlande er mere levende og varme end nogensinde, er der næppe mange der tænker på, at det stadig kun er cirka to hundrede år siden, at Danmark og Sverige senest var i krig med hinanden. I de sidste år af Napoleonskrigene var landene to gange på vej til krigshandlinger mod hinanden, men det blev ikke til egentlige slag. Årsagen var den ulyksalige idé, at Danmark havde knyttet sin skæbne til Napoleon, og Sverige var klog nok til at søge over til fjenden, skønt man ellers havde udpeget kejserens tidligere marskal, Jean-Baptiste Bernadotte, til kronprins. Ulykkeligvis kom Frederik VI til at undgælde for sin uheldige udenrigspolitik ved Kielerfreden 14. januar 1814, hvor han mistede sit ene kongerige Norge, der gik i personalunion med Sverige. Til trods herfor skulle der kun gå få år, før skandinavismen kom til at skylle ind over de tre nordiske lande.

Skandinavismen

Skandinavismen har i Danmark sit udgangspunkt i romantikken, hvor synet på historien og det nationale går op i tanken om den skandinaviske enhed, sådan som det ses hos f.eks. Oehlenschläger og Grundtvig, der allerede i århundredets første årti publicerede henholdsvis *Nordiske Digte* (1807) og *Nordens Mytologi* (1808). En snes år senere kulminerede tankerne, da den svenske poet Esaias Tegnér i 1829 i Lund ved doktorpromoveringen i Lunds Domkirke laurbærkronede digteren Adam Oehlenschläger og i højstemte ord sagde ham tak for, hvad hele Norden skyldte den *nordiska sångerkonungen*, idet han som den første klart havde udtrykt samfølelsen mellem de tre nordiske folk.

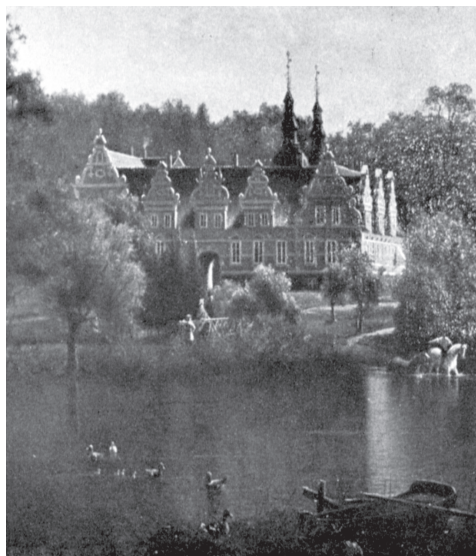
I løbet af 1840'erne kom der for alvor gang i skandinavismen, der nåede et

højdepunkt i 1845, da det nordiske studentermøde afholdtes i København med besøg af kontingenter af norske og svenske studenter, der kom dertil med skib. Under et stort møde i Christiansborgs Ridehus var det, at Orla Lehmann i en uforglemmelig tale hævdede Nordens enhed og tog de 1 500 studenter i ed på deres troskab imod Nordens sag. Af samme årsag kom den første slesvigske krig (1848–50) til at omfatte et stort antal frivillige fra Norge og Sverige, der således gjorde fælles sag med Danmark.

Gottlieb Bindesbøll

Et andet praktisk eksempel på nordisk samarbejde blev den omfattende virksomhed, som danske arkitekter kom til at yde i de gamle danske landsdele i Sydsverige. Det ligner i det mindste en tanke, at der fra slutningen af 1840'erne og det næste halve århundrede kom en livlig udveksling på tværs af Øresund.¹ Det meste af trafikken foregik imidlertid fra Danmark og til Sverige. Når det overhovedet kunne lade sig gøre, skyldes det sikkert den efterhånden udvidede dampfærgetrafik på tværs af sundet. Den ældste arkitekt med virke i Skåne blev Gottlieb Bindesbøll (1800–56), der netop før krigens udbrud havde fuldstændt sit hovedværk i København, Thorvaldsens Museum. At han på den baggrund måtte blive en eftertragtet bygmester, siger sig selv. Museet blev beundret over hele Europa for sin skønhed. Ikke mindst den omstændighed, at bygningen blev det ypperste eksempel på den polykrome antik, som man først havde fået øjnene op for i løbet af 1820'erne og 30'erne, gjorde det til et nøgleværk. Efter Bindesbølls anvisning malede Jørgen Sonne den berømte frise på ydermurene, der så at sige skildrer det, man kan se indenfor.

Nu må man ikke tro, at Bindesbølls arkitektur i Skåne blev af samme revolutionerende art. Hans værker blev, hvad vi i dag ville kalde mere traditionelle i deres stil. Det første tilløb blev et projekt til en kirke i Uppåkra, der dateres 1848–49, men aldrig kom til udførelse.² Den efterfulgtes af to herregårde i renæssancestil – eller måske mere korrekt – Christian IV-stil. Den første blev Wrams Gunnarstorp, egentlig en ombygning 1854–56 af hovedbygningen for overstaldmester Rudolf Tornerhielm. På stedet stod en firfløjet hovedbygning fra Christian IV's tid og i tilslutning til denne lå der en trefløjet ladegård. Sidstnævnte flyttedes væk fra corps-de-logis'et og på dens plads anlagdes en prydhave. Det gamle borganlæg udvidedes med en spisesal i tilslutning til den sydlige fløj. Derudover dekoreredes alle fire fløje med talrige karnapper med svungne gavle i umiskendelig renæssancestil (besynderligt nok omtales stilen som oftest som

Wrams Gunnarstorp, Ombygning 1854–56. Arkitekt Gottlieb Bindesbøll. Efter maleri på Gedsholm.

Marsvinsholm. Ombygning 1856–58. Arkitekter Gottlieb Bindesbøll og Christian Zwingmann.

barok, skønt der ikke kan herske tvivl om, at der er tale om vaskeægte Christian IV-stil). Bindesbølls indsats er i både dansk og svensk litteratur forbigået i tavshed.³ Der kan dog ikke herske tvivl herom, for som bemærket af Bindesbølls biograf, Henrik Bramsen, foreligger der en række gennemarbejdede, akvarelle-rede tegninger til byggeriet på borggården i Danmarks Kunstbibliotek.⁴ I samme stil blev også den næste herregård, Marsvinsholm ved Ystad, som Bindesbøll påbegyndte i 1856 for ritmester J.E. Stiernblad. Også i dette tilfælde blev der tale om en ombygning, men af langt mere radikal karakter. Atter ser det ud som om, at Bindesbølls indsats er undgået de flestes opmærksomhed. I samleværker omtales Marsvinsholm altid som Christian Zwingmanns værk. Det er kun delvist rigtigt, skønt det ikke kan nægtes, at denne førte arbejdet ud i livet. Der kan dog ikke herske tvivl om, at Bindesbøll indleder arbejdet med en række skitser fra 1856. Også disse befinder sig i Danmarks Kunstbibliotek. Stilen er umiskendelig Christian IV-renæssance, og den gav karakter til et sjældent afpillet bygningsværk, der ikke levnede beskueren den mindste fornemmelse af, at det var opført i kongens sidste regeringsår, da Skåne endnu var dansk. At bygningen til og med var et dobbelthus, som man kender fra adskillige danske og slesvig-holstenske herregårde fra 1500- og 1600tallet, var næsten ukendeligt.

Christian Zwingmann

Gottlieb Bindesbøll døde pludseligt 14. juli 1856, fire måneder efter at han var blevet udnævnt til professor ved bygningsskolen på Kunstakademiet i København. Dermed sluttede en sen, men strålende karriere. En af hans trofaste elever var netop Christian Zwingmann (1827–91), der var begyndt på Akademiet i oktober 1851. I 1855 havde han opnået institutionens større sølvmedalje, som formelt set gav sin indehaver afgang fra skolen. Han havde tegnet hos Bindesbøll og overtog derfor naturligt opgaven på Marsvinsholm. Det er svært, for ikke at sige umuligt, at skille lærers og elevs indsats, så de to må dele æren. Resultatet forekommer vellykket, ikke mindst når man sammenligner med den noget tungere og mere klodsede udgave på Wrams Gunnarstorp. Med sjælden verve lykkedes det at give den tætte klump på Marsvinsholm et præg af den holdning, som genfindes i flere af Christian IV's mest festlige bygninger såsom Frederiksborg og Rosenborg. Ikke mindst de to tårne med deres kække etagespir blev af afgørende virkning. Men også det tætte bygningsmassiv lykkedes det at gøre indbydende med en iklædning af hvide gesimsbånd og vindueschambranler i cement. Over gesimsen afsluttedes klumpen af en balustrade med cementornamenter.

Tegning til Kulla Gunnarstorp 1863. Nyopført af Christian Zwingmann 1867–1868. Kulla Gunnarstorps godsarkiv.

Christian Zwingmanns liv formede sig ikke helt almindeligt. Han fødtes i 1827 i Letlands hovedstad Riga og uddannedes som murer sammesteds. Siden kom han, da han var i begyndelsen af 20'rne, af uransagelige årsager til København og indledte sin uddannelse på Charlottenborg. I 1858, efter fuldendelsen af arbejdet på Marsvinsholm, drog han til Italien. En tid lang (1860–62) var han konduktør for sin jævnaldrende kollega, F. Meldahl, ved genopbygningen af det nedbrændte Frederiksborg Slot. Samtidig hermed kom han til at ombygge Karsholm Slot for ritmester Rudolf Stjernswärd til Vittskövle. Den trefløjede hovedbygning var opført af familien Gyldenstjerne i tiden omkring 1615 og havde hvide stjerner omkring vinduer, som man endnu kender dem på Krapperup. Et par højst ejendommelige tårne med pyramidespir i to etager gav hovedbygningen en noget aparte fremtoning. Zwingmann ikklædte det hele en dragt af renæssance med svungne gavle og etagespir i Christian IV-stil. De mange hvide detaljer udførtes i en skønsom blanding af sandsten og cement. Arbejderne koncentrerede sig om det ydre.

Erfaringerne fra Frederiksborg og Karsholm kom ham til gode, da han i midten af 1860'erne kom i forbindelse med ejerparret på Kulla Gunnarstorp, grevinde Charlotta de Geer og grev Baltzar Julius Ernst von Platen. Ægteparret havde nylig overtaget herresædet fra hendes far, der for øvrigt allerede havde haft kontakt med Zwingmann. I første omgang bad ægteparret arkitekten om at projektere en større ombygning af den gamle hovedbygning. Efter forskellige forsøg og i erkendelse af husets brystfældighed og beskedne størrelse besluttede de sig i stedet for at opføre en ny og moderne bolig til afløsning for den gamle 1500tals bygning. I modsætning til de øvrige eksempler var bygherrerne så skånsomme, at de i dette tilfælde valgte at bevare denne, der var aksefast med avlsgården. Dermed kunne de og deres projekterende arkitekt lægge det nye corps-de-logis for sig selv i en landskabelig park, som tidens mode krævede. Den smukke beliggenhed tæt på Øresund udnyttedes til at skabe en storslået iscenesættelse med en vidtstrakt park med store græsplæner ned mod vandet. Med arkitekturhistorikeren Kajsa Bjurklint Rosenblads ord var »beställarna inte ute efter ett historisk korrekt renässansslott, utom snarare ett modernt ståndsmissigt slott«. I så henseende er resultatet af lignende art, som man i Danmark så demonstreret i grev C.E. Krag-Juel-Vind-Frijs' ombygning af grevskabet Frijsenborgs hovedbygning ved Hammel i Jylland, som udførtes i årene 1857 til 1867 efter F. Meldahls tegninger.

Det nye slot på Kulla Gunnarstorp er formet som et L med et højt tårn med spir på det nordøstre hjørne og den lange fløj i retningen nord-syd. Man kan

diskutere dets stil, som er en blanding af Christian IV-renæssance og italiensk ditto, men som allerede bemærket blev resultatet først og fremmest, hvad man ville kalde moderne, og det var i dette tilfælde, hvad enhver engelsk gentleman ville kalde »suitable«. Allerede i slutningen af 1700tallet havde den engelske overklasse forstået betydningen af at adskille herskabsliv fra drift og dermed placeret herskabsboliger langt fra det praktiske brugs bygninger. Det slog nu for alvor igennem. Da der var tale om en nybygning, kom Zwingmann til at gennemarbejde projektet, der fik en lang række prægtige interiører, skabt i vekslende stilarter. Dette til trods virker bygningen på Kulla Gunnerstorp mere manieret end Zwingmanns tidligere værker, måske afstedkommet af højden på bygningsanlægget, der sammen med det himmelstræbende tårn giver resultatet et lettere overspændt præg.

Samtidigt med fuldendelsen af byggeriet på Kulla Gunnarstorp, der fandt sted 1867–68, opførte Zwingmann en sognekirke til Marsvinsholm. Skønt der var tale om en kirke til et mindre sogn på landet, blev der tale om en næsten katedralagtig mastodont. Den opførtes som en italiensk renæssancekirke med et ydre i røde teglsten og et indre i pudset cement. Den står endnu og vidner om et ambitionsniveau, som det i dag er svært at leve op til.

Med disse værker ebbede Christian Zwingmanns indsats i Skåne ud. I Danmark opførte han i 1875 landstedet Strødam ved Hillerød for den danske finansyrste, C.F. Tietgen. En tiltagende sindslidelse satte ulykkeligtvis på denne tid et punktum for hans virke.

Henrik Steffens Sibbern og Bellinga

Et enkelt værk af arkitekten Henrik Steffens Sibbern (1826–1901) skal her anføres. Han, der var søn af en kendt filosof og professor på Københavns Universitet, tilhørte den kreds af arkitekter, der ved århundredets midte søgte at finde nye veje i arkitekturen. Han havde gennemgået Kunstakademiets bygningsskole og i 1855 opnået at få den store sølvmedalje. Herefter havde han opført forskellige danske herregårdsbygninger, således hovedbygningen på Krabbesholm i Hornsherred 1853 samt en tilsvarende på Lille Frederikslund ved Slagelse i 1858. I Skåne, nord for Ystad, kom han 1863–65 til at forsyne herregården Bellinga med en ny hovedbygning samt avlsgård. Opdragsgiver var ægteparret grevinde Elisabeth Piper og hendes mand, friherre C.F.L. Hochschild. Sidstnævnte var legationssekretær ved den svenske ambassade i London. Egentlig havde en engelsk arkitekt, Edward Barry, givet tegning til hovedbygningen, men Sibbern

omskabte dennes af engelsk renæssance farvede bygning til en romersk villa i tysk smag, efter sigende udfra et forlæg fra Mannheim fra 1840'rne. Huset består af en tæt blok i to etager med en midtrisalit i tre fag og tre etager. Siden, 1877, blev hovedbygningen udvidet med en lav sidefløj og foran indgangen tilføjedes en åben loggia med tre arkader, således at herskabet i læ kan stige af et hestekøretøj.

Ferdinand Meldahl

Tidsmæssigt bevæger vi os atter tilbage for at følge den mest aktive danske arkitekt i Skåne, Ferdinand Meldahl (1827–1908). Han, der var født næsten en menneskealder efter Bindsbøll, kom meget tidligt i sit liv til at virke på den anden side af sundet. Allerede mans han studerede – og i øvrigt just havde opnået sin første medalje, den mindre sølvmedalje på Kunstakademiet – fik han af den lidt ældre kollega, J.D. Herholdt, overdraget opgaven at tegne en hovedbygning til herregården Öja ved Ystad for borgmester i Ystad, lagmand T.L. Sylwan. I sine erindringer skriver Meldahl selv: »Herholdt overdrog mig i Vinteren 1847/48 at gennemføre dennes tegning og overtage Ledelsen af Udførelsen«.⁵ Der blev tale om et bygningsværk i to etager med hjørnetårne i tre i hver ende. Stilen var en slags schinkelsk senklassicisme med rundbuede vinduer i hjørnetårnene og midtrisalittens tre øverste fag vinduer, men ellers med retkantede åbninger. Man kan med rette diskutere, om der var tale om Herholdts eller Meldahls projekt, men da de to på dette tidspunkt næppe har adskilt sig synderligt fra hinanden som kunstnere, er spørgsmålet ikke så afgørende. Den selvsamme bygherre må have været tilfreds med resultatet, for allerede i 1849 havde han igen bud efter Meldahl. Da ønskede Sylwan at bygge en ny hovedbygning på sit gods Bjersjöholm, lige vest for Ystad. 1849–50 opførte Meldahl på en bakketop, højt hævet over en ældre hovedbygning med tilhørende avlsgård, en ny hovedbygning med storslået udsigt over Østersøen.

Bjersjöholm blev ligesom Öja et senklassicistisk hus, denne gang dog i tre etager med to flankerende hjørnetårne, oprindeligt i fem etager, men siden reduceret til 3½. Det er med rette fremhævet af Meldahls biograf, Hans Helge Madsen,⁶ at bygningen uden tvivl er inspireret af den tysklandsrejse, som Meldahl havde foretaget i 1847, og hvor han havde set Karl Friedrich Schinkels nyopførte bygninger i Postdam. De to sylwan'ske byggerier kom i deres senklassicisme til at stå forunderligt alene i Meldahls produktion. Ikke længe efter demonstrerede den unge arkitekt, at det var helt andre baner, han skulle betræde i frem-

Bjersjöholm. Nyopført af Ferdinand Meldahl 1849–50.

tiden. Dette gjaldt ikke mindst den række af skånske herregårde, som Meldahl kom til at stå fadder til de følgende mere end fire årtier.

F. Meldahl er en af de forunderligste skæbner i dansk arkitektur. Han hævdede altid selv, at han var udgået af de udannede klasser, skønt hans far var en anerkendt jernstøber på Vesterbro udenfor København. Heinrich Meldahl havde endog som ung været bygmester i Norge. Synderlig boglig præget blev opvæksten dog næppe, og i øvrigt døde faderen, da sønnen var 12 år gammel. Forholdet til moderen blev aldrig godt. Faktisk blev sønnen snart sendt hjemmefra og sat i murerlære. Til gengæld blev hans stræben siden af meget bevidst art. Han sugede til sig i sjælden grad, lærte sig snart sprog og rejste videre end nogen ung dansk arkitekt, endog så langt som til mellemøsten og Jerusalem. Kunstakademiets bygningsskole frekventerede han fra 12års alderen, som det var koutume for unge håndværkssvende af byggefagene. Læreren blev professor G.F. Hetsch. Meldahl opnåede alle skolens medaljer, kulminerende i 1853 med den store guldmedalje for en gotisk katedral. Undervejs kom han – som omtalt – i gang med sit virke i Skåne (og selvsagt også i Danmark). 1851–52 byggede han for en skånsk bygherre, oberst Peter Sjöcrona, en mindre hovedbygning, Stubbarp, et trelænget anlæg i en etage på et meget højt fundament. Den ligger lige øst for Kullen, i nærheden af det idylliske Arild. Stubbarp blev et nøgleværk i stilhistorien, for der er uden tvivl tale om et af de tidligste eksempler på anvendelse af nederlandsk renæssance i »dansk« arkitekturhistorie. Faktisk ligger den før Bindebølls virke på Wrams Gunnarstorp, så de to må dele æren af at være de første eksempler på Christian IV-stilen i Øresundsområdet.⁷ Som Stubbarp fremtræder i dag, har den fået tilføjet et par ekstra svungne gavle, men det øvrige minder

stadig om Meldahls indsats, hvilket også gælder det kække tårn med spir mod haven.

Tiden omkring århundredets midte var en turbulent epoke, hvor den ene stilart ofte kom til at stå ved siden af den anden. Meldahl, der havde gennemført sin anden store rejse 1854–56, opførte i årene herefter en hovedbygning for kaptajn Frederik Wilhelm von Seth. De to havde mødtes i Bologna 1856 på Meldahls hjemrejse. v. Seth ejede Sextorp syd for Ringsjön med udsigt til Bosjökloster. Til den byggede Meldahl, hvad han selv karakteriserede som en mindre stråtekt villa i Schwarzwald-schweizer-former. Meldahl bemærkede yderligere om den: »Beliggenheden er enestaaende skøn, man seer helt ned til Bosjø Kloster – min elskelige, trofaste Ven Beck-Friises Hjem.« Desværre brændte den i 1915, og den har fået bliktag og er i det hele taget så forandret, at den ikke længere er til at kende. Den repræsenterede en type, som var meget anvendt i 1850'erne og 60'erne, men som siden er næsten helt forsvunden: Schweizer-villaen. Et af de få eksisterende eksempler ligger lige nord for Høje Skodsborg ved Øresund og hedder Skovbakken. Den er opført i 1859 for fabrikant L.P. Holmblad, men er i modsætning til Sextorp bygget i træ som et blokhus med stråtag.

Næsten samtidigt med Sextorp påtog Meldahl sig en opgave af meget forskellig karakter. Bygherren var grev Henrik Dücker, der ejede herregården Örtofta nord for Lund. På stedet stod et mindre hus fra renæssancen, som Meldahl fik til opgave at udvide og forskønne. Opgaven blev vanskelig, for bygherren reducerede i projektet, som derved aldrig fik det udseende, som tegningerne lagde op til. Typologisk er der tale om Meldahls første forsøg med de højtdrevne franske kuppel/kegletage, som i Danmark fik deres mest outrerede form ved udvidelsen af familien Reventlows hovedgård på Lolland, Pederstrup, som fra et enkelt afvalmet længehus blev ændret til et slot med tårn og spir, så det skulle ligne et veritabelt Loire-chateau fra François I's tid. En samtidig skånsk udgave udgør Alnarp Lantbruksskola nord for Malmö, der opførtes i årene fra 1858 til 1861. Meldahl var dog ingenlunde færdig med at arbejde med tagformen. Den blev siden rendyrket i Sotorvsbebyggelsen i København 1873–76, som Meldahl gav anvisning på uden at det blev ham, der førte opgaven ud i livet (det blev arkitekterne Vilhelm Valdemar Petersen og Ferdinand Jensen, der stod for det praktiske). Et endeligt klimaks, hvad angår de franske chateau-tagformer, blev ombygningen af grev Carl Trolle-Bondes Trolleholm 1886–89. Resultatet blev måske det lodigste af Meldahls arbejder overhovedet i Skåne og et højdepunkt i nordisk herregårdsbyggeri i den sidste storhedstid indenfor genren.

Trolleholm har en lang historie. Allerede i tiden kort efter reformationen indledte Tage Ottesen Thott byggeriet på Trolleholm, som da kaldtes Eriksholm. Gården og dens nabogård Näs, siden Trollenäs, var samtidige med den tidligste fynske herreborg, kansler Johan Friis' Hesselagergård, der har en byggetavle, der nævner indledningsåret: 1538 (men i øvrigt først er færdigbygget ved århundredets midte). Det firfløjede anlæg på Trolleholm modsvarede af en mere eller mindre aksefast trefløjet ladegård. Det hele stod til 1678, hvor danske tropper – med skam at bekende – under Den skånske Krig nedbrændte gården. I midten af 1700-tallet blev hovedbygningen med anvendelse af de gamle mure radikalt ændret til et trefløjet anlæg i rokokostil, skabt af den navnkundige stockholmske arkitekt, Carl Hårleman. Ved den lejlighed forsvandt næsten alle renæssanceborgens karakteristika og helheden pudsedes op, fik flade, afvalmede tage og moderne vinduer. Det var i denne form, det fandtes, da Meldahl blev engageret af den unge grev Trolle-Bonde. I 1846 havde den skånske arkitekt C.G. Brunius ændret avlsgården i sin karakteristiske, smukke gotiske stil. Bygherren skal have overvejet nedrivning og nybygning contra ombygning af hovedbygningen og nåede lykkeligvis frem til sidstnævnte løsning. Mens planerne modnedes, fremkom den højsvenske arkitektprofessor Magnus Isæus med et restaureringsforslag.

I løbet af efteråret 1886 lykkedes det imidlertid greven at få en aftale med Meldahl, der påtog sig den store opgave. To forhold fik særlig indflydelse på det heldige resultat: Den omstændighed, at den unge bygherre havde så meget respekt for sin arkitekt, at han rettede sig efter ham, samt den kendsgerning, at Meldahl indså, at han kun kunne gennemføre opgaven, hvis han på stedet blev repræsenteret af kyndige medhjælpere. Til den ende engageredes to arkitekter: Arkitekt Albert Jensen (1847–1913), som Meldahl så ofte kom til at arbejde sammen med, og en yngre netop færdigguddannet arkitekt, Harald Garde (1861–1933), som kom til at virke som konduktør ved byggeriet (dvs. at han 1889 bosatte sig på Trolleholm). Sagen indledtes med, at Albert Jensen opmålte det stående bygningsværk. På den baggrund besluttede Meldahl at bevare hovedfløjen, men nedrive og nyopføre to sidefløje. Hele anlægget blev nu i tre fulde etager, der kom til at stå i udbehandlet mur med rundbuefriser. 1700-tallets regelmæssige vinduesinddeling bibeholdtes. I nordfløjen indrettedes i førstesalen en ny spisesal og i de to øvre etager et prægtigt gennemgående biblioteksrum. Gavlene fik alle murede trappegavl i gotisk stil. De to bevarede, men stærkt reducerede hjørnetårne mod haven blev muret op i fem etager med høje let opskalkede keglespir. To tilsvarende hjørnetårne opførtes ved yderhjørnerne af

sidefløjene og i gården, hvor nord- og vestfløj mødtes, et lidt højere trappetårn. Rundt omkring smykkedes de tre fløje af sorttjærede trækarnapper med blysprossede vinduer.

Stilistisk blev Trolleholm et sammensat bygningsværk. Inspirationen har været den dansk-skånske renæssance, men helheden blev mere kompleks. Således er de fransk-prægede tårn med deres hætter af afgørende virkning for helheden, og man kommer sikkert både resultat og intention nærmest, når man anvender karakteristiken af Trolleholm som »en borg med stemning«.

Undervejs i Meldahls karriere påtog han sig forskellige andre opgaver i Skåne. Således opførte han fra 1859 Gåsebäcks Slott for grosserer Otto Daniel Krook, trods navnet et landsted udenfor Helsingborg. Til lejligheden lod han bygherren vælge mellem to alternativer: Ét i Christian IV-stil og ét i fransk chateau-stil. Det blev sidstnævnte valget faldt på. Bygningen er siden revet ned. Et par år senere, 1862, tegnede han til Borlunda nord for Lund en kirke i gotisk stil og med anvendelse af gule tegl med rød mønstermuring. Detaljeringen skyldes kirken S. Fermo i Verona, som også få år forinden var forbillede for J.D. Herholdts Universitetsbibliotek i København. På grund af trakasserier omkring opførelsen, der forudsatte sammenlægning af to sogne, blev byggeriet først gennemført 1866–68. Vest for Simrishamn ombyggede Meldahl i 1873 en mindre hovedbygning på herregården Gärnsås for brukspatronen H.E.A. Rosencrantz. Opgavens karakter havde en vis lighed med Örtofta, både hvad angår stil og omstændigheder. Stilen blev præget af de franske tag- og spirformer, og gennemførelsen af stor sparsommelighed. I mange år figurerede den under Peter Boisen's navn. Årsagen hertil var den simple, at Boisen var Meldahls medarbejder ved byggeriet. Der er dog næppe tvivl om, at Meldahl er den åndelige fader til bygningen.⁸ Peter Boisen (1836–1908), af den kendte lollandske præstefamilie – hans farfar var biskop P.O. Boisen, havde gennemgået uddannelse ved Det tekniske Institut og Kunstakademiets bygningsskole i København. I årene fra 1857–61 var han ansat på Meldahls tegnestue. Fra 1862 havde han undervist ved Ystad Tegneskole. To år senere tog han fast bopæl i byen og blev i 1868 stadsarkitekt, hvilket varede til hans død. Hans hovedværker er det charmerende Nye Stadsteater fra 1892–94 samt Tinghuset, 1902, begge i Ystad.

Sluttelig skal det nævnes, at Meldahl for baron Nils Trolle ombyggede det allerede nævnte Trollehus 1891–93, men langt fra med det vellykkede resultat som på nabogården, Trolleholm.

Skønt det ikke hører med i denne gennemgang, skal det for god ordens skyld anføres, at Meldahl i den nævnte periode gjorde en strålende karriere i Dan-

mark. Han blev således tidligt udset til at genopbygge Frederiksborg Slot ved Hillerød efter branden 1859 og siden kgl. bygningsinspektør. Hans danske byggeopgaver blev meget betydelige, og hans karriere på Kunstakademiet i København kom til at omfatte professoratet på bygningsskolen og direktørposten for hele akademiet. Meldahl regerede bogstavelig talt institutionen i mere end en menneskealder. Et hovedværk blev fuldførelsen af Frederikskirken i København, der vistnok blev den direkte årsag til, at Christian IX i 1892 ved sit guldbrillup med dronning Louise gjorde Meldahl til kammerherre, en enestående hæder for en dansk arkitekt både da og siden.

Andre arkitekter

Yderligere skal nævnes et par arkitekter, der fik opgaver i Skåne. Ove Petersen (1830–92), især kendt som arkitekt s.m. Vilhelm Dahlerup for Det kgl. Teater i København, 1872–74, opførte en række herregårde på Lolland. I 1880'erne opførte han først rådhuset i Landskrona, 1882–83 og siden byen Sparbank, 1885. I lighed med Peter Boisens virke i Ystad, fik yderligere en dansker, arkitekt Salomon Sørensen (1856–1937), sin livslange karriere i Skåne. Han var godt nok født i Lund, men gennemgik sin uddannelse på Kunstakademiet i København. Han var nært forbundet med sine danske kolleger, Martin Nyrop og Hack Kampmann og tillige med svogeren, Arnold Krog. Fra midten af 1880'erne kom han til at virke i Malmö, hvor han 1893–1924 var stadsarkitekt – i øvrigt efterfølgende en anden og mindre kendt dansker, arkitekt William Klein.

Herregårdsbyggeriet – udført af danske i Skåne – kan passende afsluttes med Henri Glæsel (1853–1921).⁹ Han indledte i 1904 med at påsætte kamtagavle på hovedbygningen på Wanås for grev Carl Axel Wachtmeister. Hans skånske hovedværk blev hovedbygningen på Jordberga i Sydskåne mellem Trelleborg og Ystad. Den havde C.G. Brunius trekvart århundrede forinden ombygget i gotisk stil, formen genkendes endnu på den vest for hovedbygningen liggende murede lade. For godsejer Gustaf Jonas Stjernswärd ombyggede Glæsel det trefløjede anlæg i en stil ikke ulig det pompøse hus for stormagasinet Magasin du Nord på Kgs. Nytorv i København, som han i 1890'erne havde opført sammen med Albert Jensen. Kuplen over Jordberga midtparti, indeholdende hovedbygningens stortanlagte trappe, genkalder den på torvet i København. Den har i øvrigt sine danske rødder i den kuppel, der kroner Fredensborg Slot, opført i 1720'ernes begyndelse efter afslutningen af Den store nordiske Krig.

Resultatet på Jordberga er ganske festligt og flot. Alligevel kan man nok over-

veje, om man ikke havde været bedre tjent med at beholde den brunius'ke hovedbygning.

Var afslutningen således ikke helt overbevisende, må man konkludere, at det gennem mere end et halvt århundrede lykkedes danske arkitekter at sætte et afgørende og i visse tilfælde nyskabende præg på Skånelandets herregårde. Adskillige af disse hævder sig som arkitektur af stor lodighed.

Noter

¹ Bevægelserne foregik begge veje, men med overvældende vægt på retningen fra Danmark mod øst. Kun den svenske arkitekt Helgo Zettervall foretog i 1880'erne rejsen den modsatte vej og satte bl.a. nye gavle på dobbelthuset på Egeskov på Fyn.

² Opgaven løstes i stedet af den danske arkitekt William Klein (1822–1900).

³ Det er en kendsgerning, at Kajsa Bjurklint Rosenblad i sin fornemme doktorafhandling, *Scenografi för ett ståndsmässigt liv – adelns slottsbyggande i Skåne 1840–1900*, 2005, har alle detaljer med, også om de danske arkitekter. Forfatteren af nærværende artikel skal også indrømme, at jeg holdt mit indlæg i Heimdall uden på forhånd at kende dette fine værk, som jeg siden har haft så stor glæde af.

⁴ Henrik Bramsen: *Gottlieb Bindsbøll. Liv og arbejder*, 1959.

⁵ Helga Stemmann: *F. Meldahlog hans Venner I–VI*, 1926–32 er det grundlæggende erindingsværk om arkitekten, skrevet af hans datter. Citatet er fra bind I, 1926, p. 40.

⁶ Hans Helge Madsen: *Meldahls rædselsprogram – F. Meldahl. Arkitekt og politiker 1827–1908*, Kbh. 1983.

⁷ Knud Millech (Millech & Kay Fisker: *Danske Arkitekturstrømninger 1850–1950*, Kbh. 1951, p. 50) gør opmærksom på to tidligere eksempler. Det første fra 1846 er et projekt af G.F. Hetsch til udvidelse af Holmens Kirke [pga. kirkens arkitektur i Christian IV-stil], det andet Herholdts villa for dr.jur. A.L. Casse på Carit Etlarsvej på Frederiksberg fra 1851, men slet ikke i et så emanciperet formsprog som Stubbarp og Wrams Gunnarstorp. Millech anser de to herregårde for at være de første eksempler i uforfalsket Christian IV-stil.

⁸ Det er Hans Helge Madsen, op.cit., p. 196, der har påvist dette.

⁹ Her forbigås Gottlieb Bindsbølls søn, Thorvald Bindsbøll (1846–1908), der opførte to mindre hovedbygninger på herregårde i Halland, nemlig Hjuleberg, 1872–75 for den danske grosserer Christoffer Puggaard og Mostorp, 1878–80 for Ludvig v. Segebaden.

Referenser

Bjurklint Rosenblad, Kajsa, »Scenografi för ett ståndsmässigt liv – adelns slottsbyggande i Skåne 1840–1900«. 2005.

Bramsen, Henrik, »Gottlieb Bindsbøll. Liv og arbejder«, 1959.

Kjellberg, Sven T, (ed): »Slott och herresäten i Sverige«. Malmö 1966.

- Madsen, Hans Helge, »Meldahls rædselprogram – Meldahl F, Arkitekt og politiker 1827–1908«. Kbh. 1983.
- Millech, Knud (Millech & Kay Fisker). »Danske Arkitekturstrømninger 1850–1950«. Kbh. 1951.
- Roosvall, Albin (ed), »Svenska slott och herresäten vid 1900-talets början«. Ny Följd, 1922–23.
- Roosvall, Albin (ed) »Svenska slott och herresäten«: Ny samling, 1932–34.
- Stemann, Helga, »F Meldahl og hans Venner I–IV«, 1926–32.
- »Svenska slott och herresäten vid 1900-talets början«, 1908–15.

Föredraget hållet i Heimdall den 29 september 2009.